

УДК 342.9.03

Я. Калмикова, аспірантка кафедри адміністративного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Сутнісні аспекти письмових засобів доказування в адміністративному судочинстві

Важливу роль у адміністративному судочинстві під час дослідження обставин справи мають відігравати письмові докази. Загальним дослідженням у цій царині приділяють увагу такі вчені-процесуалісти, як В. Д. Арсен'єв, В. В. Баранкова, В. А. Бігун, О. Т. Боннер, С. В. Васильєв, В. В. Гордєєв, Г. Ф. Горський, Е. В. Додін, І. М. Дородін, П. С. Елькінд, Н. В. Жогін, В. О. Зігура, С. В. Ківалов, Л. Д. Кокорев, В. І. Коломищев, В. К. Колпаков, В. В. Комаров, А. В. Кудрявцева, Л. М. Ніколенко, В. Г. Перепелюк, І. В. Решетнікова, М. К. Треушніков, Ф. Н. Фаткуллін, С. Я. Фурса, М. А. Чельцов, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон та інші, праці яких склали теоретичну основу цієї статті. При цьому ми виходимо з концепції єдиного розуміння доказів та їх видів у судочинстві (В. М. Протесов, І. В. Решетнікова, А. В. Кудрявцева, В. М. Горшеньов). Утім в адміністративному судочинстві ці питання майже не досліджувалися, що потребує вивчення сутності та значення таких поширених джерел доказування, як письмові та речові докази. Метою цієї статті є з'ясування та уточнення сутнісних характеристик письмових засобів доказування в адміністративному судочинстві, які визначаються як документи (у тому числі електронні), акти, листи, телеграми, будь-які інші письмові записи, що містять у собі відомості про обставини, які мають значення для справи (ст. 79 КАСУ).

Серед науковців існують різні підходи щодо розуміння письмових доказів, зокрема, йдеться про: 1) *предмети* (матеріальна (об'єктивна) форма вираження думок людини за допомогою знаків, об'єднаних у відповідну систему та структуру) (В. В. Комаров, С. Я. Фурса, К. С. Юдельсон)¹; 2) *джерела* (дані про фактичні обставини, що по-

¹ Див.: Коломищев В. И. Письменные доказательства по гражданским делам / В. И. Коломищев. – М. : Юрид. лит., 1978. – С. 6; Цивільний процес України: академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. – К. :

ходять від осіб, які їх склали) (М. Й. Штефан)¹; 3) *відомості про обставини* (зміст яких міститься у договорах, актах, довідках, діловій кореспонденції, інших документах, які виконані в цифровій формі, графічних записах або ін.) (Р. О. Куйбіда); 4) *матеріали* (закріплена на матеріальному носії певна інформація) (С. В. Васильєв, Л. М. Ніколенко)²; 5) *документи* (діловий папір, що виданий за підписом уповноваженої особи, який має визначені реквізити та викладений у письмовій формі) (В. В. Гордєєв, Е. В. Додін, В. К. Колпаков, Р. О. Куйбіда, М. К. Треушніков, М. А. Чельцов). Ми підтримуємо точку зору тих вчених, які ототожнюють письмові докази із документами, з огляду на таке.

У *документознавстві* документ визначається як: 1) поєднання (комбінація) носія та інформації, яка записана на ньому й може використовуватись у разі необхідності; 2) записана інформація, незалежно від її форми або носія, яка створюється організацією або певною особою³. Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то в доказовому праві США та Англії під документами розуміють, власне, письмові документи, карти, плани, графіки, фотознімки, диски, записи та ін.⁴ Бельгійський вчений П. Отле визначав поняття «документ» як будь-яке джерело інформації, відтворення людської думки, знань незалежно від того, чи втілене воно в матеріальній (фіксованій) формі або є провідником (передавачем) інформації в часі⁵.

У вітчизняній науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «документ», при цьому важливе значення надається таким його ознакам, як характер відомостей, які знаходяться в документі, їх призначення, письмова форма та ін. В. Д. Арсенєв, Н. В. Жо-

Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – С. 349; Комаров В. В. Доказування та докази в цивільному судочинстві : текст лекцій / В. В. Комаров. – Х. : Укр. юрид. акад., 1991. – С. 24; Юдельсон К. С. Судебные доказательства и практика их использования в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. – М. : Госюриздат, 1956. – С. 195; Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – С. 503.

¹ Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 1997. – С. 265.

² Васильєв С. В. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія / С. В. Васильєв, Л. М. Ніколенко – Х. : Еспада, 2004. – С. 43–44.

³ Палеха Ю. І. Загальне документознавство : навч. посіб. : 2-ге вид., допов. і переробл. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – К. : Ліра-К, 2009. – С. 113, 114.

⁴ Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Городец, 1999. – С. 152.

⁵ Палеха Ю. І. Загальне документознавство : навч. посіб. : 2-ге вид., допов. і переробл. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – К. : Ліра-К, 2009. – С. 116.

гін, М. К. Треушніков наголошують, що документ є предметом матеріального світу, в якому уповноважена особа або громадянин загальноприйнятим способом фіксує відомості (інформацію) про обставини, які мають значення для правильного вирішення справи¹. Майже тожого погляду дотримуються Г. Ф. Горський, В. М. Тertiшнік, Ф. Н. Фаткуллін щодо визначення документа як письмового акта або іншого матеріального об'єкта, який пов'язаний з особою (протоколи судових дій та документи, оформлені іншим способом)². Особливий погляд має Е. В. Додін, який вважає документ результатом відображення фактів, подій, явищ об'єктивної реальності та розумової діяльності людини на матеріальному об'єкті письмово, графічно, за допомогою фотографії, звукозапису або іншим способом³. Ми підтримуємо традиційний підхід до визначення поняття «документ» як предмет матеріального світу, створений відповідним органом або особою (В. Д. Арсенєв, Н. В. Жогін, М. К. Треушніков), оскільки саме таке розуміння найбільш повно характеризує його сутнісні ознаки.

Значені теоретичні підходи щодо визначення документа як письмового доказу потребує виокремлення його матеріальних та процесуальних ознак. До *матеріальних*, зокрема, належать: 1) об'єктивна (матеріальна) форма вираження; 2) втілення думок людини (суб'єктивний аспект); 3) вплив особистих якостей людини на формування (освіта, спеціальність, вік, спостережливність та ін.); 4) відображення у вигляді сукупності знаків (букв, цифр, ієрогліфів і т. ін.); 5) джерелом походження виступає відповідний орган, організація чи конкретна особа; 6) є носієм певної інформації про обставини події; 7) наявність відповідних реквізитів (анонімний лист не може розглядатися як доказ або документ, який хоча і містить потрібні реквізити,

¹ Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – 2-е изд., исправл. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 664; Арбитражный процесс : учебник / под ред. проф. М. К. Треушникова. – М. : ООО «Городец-издат», 2003. – С. 208; Арсенев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В. Д. Арсенев. – М. : Юрид. лит., 1964. – С. 117.

² Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькинд. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1978. – С. 193; Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткуллин. – 2-е изд., доп. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – С. 149–151; Тertiшник В. М. Доказательства и доказывание в советском уголовном процессе / В. М. Тertiшник. – Харьков : ХИВД, 1992. – С. 56–57.

³ Додин Е. В. Доказательства в административном процессе / Е. В. Додин – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 144.

але в ньому знаходиться інформація, яка не підлягає перевірці)¹; 8) є носієм інформації про обставини справи, які підлягають доказуванню. Тож, йдеться про змістові характеристики документа та його формалізацію. *Процесуальними* ознаками документа є: 1) набуття значення доказу шляхом додержання процесуальної форми; 2) витребування його судом у порядку забезпечення доказів з урахуванням вимог статей 78–80 КАСУ; 3) шляхом ухвалення відповідної постанови та 4) надання такого доказу безпосередньо до суду; 5) подальше повернення оригіналу письмового доказу власнику документа після розгляду справи судом як доказу по справі.

Документи як особливі засоби доказування в адміністративному судочинстві можуть бути класифіковані за: 1) суб'єктом формування; 2) характером змісту; 3) формою вираження; 4) характером джерел формування; 5) способом їх сприйняття та відтворення; 6) способом створення; 7) характером знакових засобів фіксації інформації.

Зокрема, *за суб'єктом формування* документи поділяють на офіційні та неофіційні (приватні). Під *офіційними* розуміють документи та акти, які видаються державними органами, органами місцевого самоврядування, державними підприємствами та установами, громадськими організаціями та посадовими особами (до них також належать ділові листи)². Особливостями офіційних документів є те, що вони: а) походять від державних, громадських організацій, посадовців³; б) складаються у процесі реалізації службових або громадських повноважень; в) мають високий ступінь достовірності⁴; г) потребують визначеної форми, порядку видання, складання, наявності необхідних реквізитів. Зазначимо, що серед офіційних документів переважне значення мають документи, видані управлінським органом у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності. Утім документи виконавчого характеру можуть бути у формі: 1) протоколу (документ, що фіксує записи про проведену роботу та прийняття рішень колегіальних органів чи

¹ Додин Е. В. Доказательства в административном процессе / Е. В. Додин. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 145–146.

² У англо-американській правовій системі такі докази називаються публічними (Див.: Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Городец, 1999. – С. 153).

³ Див.: Коломыщев В. И. Письменные доказательства по гражданским делам / В. И. Коломыщев. – М. : Юрид. лит., 1978. – С. 127.

⁴ Див.: Дородін І. М. Документи як вид доказів у кримінальному процесі України : монографія. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – С. 23.

окремих осіб); 2) акта (діловий папір, складений уповноваженою на це особою (особами), у якому зафіксовано вчинення певної події (дій) та їх результати (акт ревізії, акт перевірки, акт приймання-передачі тощо)¹; 3) наказу (документ, що засвідчує обов'язок виконання певної роботи, застосування заходів заохочення чи стягнення); 4) письмової доповіді (містить інформацію про конкретне питання, а також пропозиції та висновки); 5) листа (будь-яке повідомлення однієї особи, адресоване іншій особі, передане поштою, кур'єром, факсом, електронною поштою, у ньому містяться відомості необхідні для організації взаємовідносин між суб'єктами управлінської діяльності)²; 6) циркуляру (містять відомості, які уточнюють інформацію, що повідомлена в інших документах); 7) довідки (відомості описового характеру); 8) посвідчення (інформація про наявність у особи або органу певних повноважень); 9) диплому (відомості про набуту спеціальність та закінчення вищого навчального закладу тощо); 10) характеристики (зокрема, відомості про діяльність у різних сферах працівника); 11) рішення та інформації (відомості довідково-інформаційного характеру); 12) телеграми (повідомлення, передбаченої засобами телеграфного зв'язку та ін.)³. Прикладом дослідження в суді документів виконавчого характеру є така справа. Харківська міськрада звернулася до голови Харківської облдержадміністрації (Особа-1), першого заступника голови Харківської обласної державної адміністрації (Особа-2), третя особа, що не заявляє самостійних вимог (Харківська облдержадміністрація), з адміністративним позовом про визнання протиправним та скасування розпорядження голови Харківської обласної державної адміністрації «Про створення комісії». Суд, дослідивши матеріали справи та заслухавши пояснення представників сторін, встановив таке. Юридична особа ТОВ «Таміра» звернулося з листом до Міністерства регіонального розвитку та будівництва України з приводу надання дозволів на будівництво, а також повідомлялося про деякі порушення закону з боку державних органів. Проведення перевірки цього листа доручалося Харківській облдержадміністрації, яка на виконання зазначеного листа в особі свого керів-

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-прак. комент. / за заг. ред. Р. О. Куйбіди. – 3-тє вид., допов. – К. : Юстиніан, 2009. – С. 364.

² Там само. – С. 364.

³ Там само. – С. 364.

ника видала розпорядження «Про створення комісії». Розпорядження передбачало утворення комісії з перевірки порушень, на яких наголошувало ТОВ «Таміра» та які, на думку цієї особи, мали місце. Створена міжвідомча комісія мала здійснювати перевірку. Втім оскаржуване розпорядження не містило будь-яких указівок щодо перевірки роботи Харківської міськради чи її виконавчих органів. За таких обставин суд дійшов висновку, що оскаржуване розпорядження прийнято в межах повноважень органу виконавчої влади з урахуванням обставин питання та з метою дослідження і з'ясування фактичних даних, а тому заявнику цілком обґрунтовано було відмовлено в задоволенні адміністративного позову. Отже, законність розпорядження як офіційного документа стала не тільки предметом спору, а й послужила головним засобом доказування у справі.

Окремо слід виділити класифікацію офіційних письмових доказів, запроповану М. К. Треушніковим, щодо поділу їх на: 1) акти, в яких реалізується воля або одного суб'єкта, який наділений владними повноваженнями, у межах своєї компетенції, або декількох суб'єктів (постанови, рішення, договори); 2) документи: а) якими встановлюється наявність або відсутність юридично значущих фактів (протоколи, висновки компетентних органів); б) якими підтверджується наявність або відсутність юридично значущих фактів (мають інформаційний характер) (довідки, квитанції)¹. Іншого погляду дотримуються В. К. Колпаков та В. В. Гордєєв, розглядаючи документи-докази у вигляді: 1) протоколів судових дій (допитів, дослідження доказів); 2) інших документів (довідки, документи, які складені громадянами, заяви, пояснення, характеристики, акти ревізій та інші акти, які складені державними установами та громадськими організаціями)².

Під *неофіційними* документами розуміють письмові докази, які виходять від приватних осіб-громадян, осіб без громадянства, іноземців (листування ділового та особистого характеру, різні записи, щоденники, рукописи). Особливості неофіційних письмових доказів полягають у тому, що вони: а) мають діловий та особистий характер; б) не містять необхідних реквізитів; в) довільні за формою складання;

¹ Арбитражный процесс : учебник / под ред. проф. М. К. Треушникова. – М. : ООО «Городец-издат», 2003. – С. 208.

² Колпаков В. К. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : монографія / В. К. Колпаков, В. В. Гордєєв. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 44.

г) їх дослідження припускає перевірку достовірності відомостей, які містяться в документі, або волевиявлення суб'єкта¹.

За характером змісту документи поділяють на розпорядчі та довідково-інформаційні. *Розпорядчими* є письмові докази, що містять волевиявлення уповноваженого суб'єкта, зміст яких свідчить про факти, що мають владно-розпорядчу спрямованість та характеризуються волевим критерієм. До них слід віднести: а) акти органів державної влади та місцевого самоврядування, що не мають нормативного характеру; б) акти підприємств, установ, організацій, прийняті у межах їх компетенції (постанова податкової інспекції про накладення штрафу за несвоєчасне подання звітності, постанова санепідемстанції про накладення адміністративного стягнення); в) акти, видані керівниками установ, підприємств, організацій, посадових осіб, які не мають нормативного характеру (наказ про звільнення з роботи, про оголошення догани, про преміювання); г) правочини, складені особами у письмовій формі (накладні, договори). Такий різновид розпорядчих документів пояснюється особливостями статусу суб'єкта доказування та його функціями, що має враховуватися при дослідженні цих доказів².

Довідково-інформаційними є письмові документи, які несуть у собі інформацію (відомості) про наявність або відсутність певних фактів. У судовій практиці часто використовуються інформаційні письмові докази (довідки, звіти, акти, листи, повідомлення), ознаками яких є: а) інформаційний характер; б) наявність повідомлення про певні факти; в) відповідність відомостей дійсності; г) відсутність волевиявлення; д) підтвердження наявності або відсутності певних фактів.

За формою вираження документи можуть бути: простими письмовими, нотаріально посвідченими та документами, які мають кваліфіковану письмову форму. Особливостями простої письмової форми документа є: а) довільний порядок складання; б) відсутність обов'язкових реквізитів; в) наявність волевиявлення суб'єкта; г) можливість використання як доказів з урахуванням вимог їх допустимості. У такій формі можуть складатися листи, рукописи, окремі види договорів. *Нотаріально посвідченими* є документи, для яких законом передбачена обов'язкова нотаріальна форма (посвідчення певних фактів,

¹ У англо-американській правовій системі такі докази називаються особистими (Див.: Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Городец, 1999. – С. 154).

² Див.: Комаров В. В. Доказування та докази в цивільному судочинстві : текст лекцій / В. В. Комаров. – Х. : Укр. юрид. акад., 1991. – С. 26.

відображених у цих документах нотаріусами та іншими особами, які мають право вчиняти нотаріальні дії (окремі види договорів). Для документів *кваліфікованої письмової форми* за наявності необхідних реквізитів, передбачається обов'язковість форми та змісту; вони, як правило, потребують подальшої державної реєстрації (свідоцтво про народження, акт про факт каліцтва на підприємстві тощо), набуваючи таким чином офіційності.

За характером джерел формування письмові документи поділяються на оригінали та копії. *Оригінал* — це документ, який: а) є першим екземпляром; б) має більшу вірогідність; в) містить відомості про факти, що закріплюються у ньому безпосередньо особою, яка його складає. Відповідно до ч. 4 ст. 79 КАСУ оригінали письмових доказів, що є у справі, повертаються судом після їх дослідження, якщо це не зашкодить розгляду справи, або після набрання законної сили судовим рішенням у справі за клопотанням осіб, які їх надали. *Копія* документа відтворює форму та зміст оригіналу, засвідченого у певному порядку. Ознаками копії документа є: а) незначний ступінь достовірності інформації; б) буквальне відтворення оригіналу; в) обов'язковість її засвідчення у певному порядку. Розвиток нових технічних засобів, їх відтворення обумовлює диференціацію поняття «копія». Так, застосування автоматичного копіювання документації дозволяє створювати схожі копії відповідно до оригіналу, які можуть використовуватися як оригінал. У правозастосовній практиці слід розрізняти копії: 1) *авторизовані* (посвідчені автором); 2) *нотаріальні* (нотаріально посвідчені); 3) *офіційно посвідчені* (відповідність їх оригіналу підтверджується компетентними посадовими особами); 4) *просто посвідчені* (приватними особами); 5) *незавірені копії* (які не мають підтвердження згідно з оригіналом). Письмові докази, як правило, мають подаватися до суду в оригіналі, в іншому випадку суд за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вимагає подання його оригіналу. У процесуальному законі США та Англії передбачено, що сторона може пред'явити суду копію документа у випадках, коли оригінал: 1) втрачено або знищено; 2) знаходиться у іншій стороні¹. У вітчизняному законодавстві відсутні положення щодо визначення походження документа (у тому числі електронного) як оригіналу або як копії. Тому в судовій практиці виникає низка питань з приводу характеру джерел

¹ Див.: Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Городец, 1999. – С. 153.

формування документа. З метою подальшого удосконалення правозастосовної практики у сфері доказової діяльності пропонуємо усунути таку прогалину шляхом доповнення ст. 79 КАСУ частиною 5, де визначити поняття «оригінал документа» (документ (першоджерело), який складається органом або особою у відповідному порядку, має високий ступінь достовірності та містить відомості про факти, що підлягають встановленню), та «копія документа» (документ (авторизований, нотаріальний, офіційно посвідчений, незавірений), який точно відтворює форму та зміст оригіналу, засвідчується у певному порядку та містить відомості про факти, що підлягають встановленню). У разі виникнення розбіжностей щодо оцінки джерел документа суд має залучити експерта для надання роз'яснення безпосередньо в судовому засіданні.

За способом їх сприйняття та відтворення письмові докази поділяються на такі, що: 1) виконані на паперовому носії за допомогою знаків, доступних для сприйняття судом; 2) є технічним відтворенням (електронні документи з текстовою інформацією або статичною графічною інформацією (графіки, креслення, фотографії); 3) інші документи й матеріали, відтворення оригіналу або копії яких неможливе без використання технічних засобів — відео-, аудіодокументи). Такого виду документи належать до доказів, які виходять за межі особистих доказів, оскільки в них за допомогою технічних засобів фіксуються уповноваженими особами факти та обставини, існуючи незалежно від волі та свідомості людини, поза її психікою, у тому вигляді, в якому вони об'єктивно існують, незалежно від її суб'єктивного сприйняття¹.

За способом створення письмовий документ може бути рукописним, машинним, електронним (а також графічним, механічно друкованим, електромагнітним, цифровим та хімічним). Найбільш поширеним є *рукописний* (знаки письма наносяться від руки); *машинний* (знаки письма наносяться технічними засобами) та *електронний* (інформація зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа) документ². На сьогодні актуальною є можливість використання електронного документа як засобу доказування. У традиційному розумінні електронний документ є сукупністю

¹ Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькинд. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1978. – С. 119.

² Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 6. – С. 275.

даних у пам'яті ЕОМ, призначених для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних і апаратних засобів. Л. Г. Данильченко цілком слушно пропонує визначати електронний документ як відомості про обставини, які підлягають встановленню у справі, що записані на перфокарту, перфоленту, магнітний, оптичний, магнітооптичний накопичувач, карту флеш-пам'яті або інший подібний носій, які отримані із дотриманням процесуального порядку їх збирання¹.

До особливостей електронного документа можна віднести: 1) подання інформації в електронно-цифровому вигляді (важливе значення відіграє саме особливість їх носія, а не їхня сутність); 2) можливість ідентифікації та аутентифікації інформації (тобто перевірка достовірності, цілісності та незмінності змісту електронного документа); 3) можливість сприйняття суб'єктом інформації та її інтерпретації (інформація, що міститься в документі, доступна для розуміння людини); 4) виконання комунікативної функції лише у формі письмового документа, розміщеного на відповідному технічному пристрої (моніторі); 5) існування інформації як візуальної копії паперового документа, а також у «розібраному» вигляді — коли окремі частини документа, поняття чи елементи даних зберігаються в різних місцях, а збираються разом лише в момент використання документа; 6) допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватись виключно на підставі того, що він має електронну форму²; 7) наявність реквізитів, що дозволяють ідентифікувати зафіксовані на матеріальному носії відомості; 8) можливість зміни форми документованої інформації; 9) створення документа у процесі документообігу³; 10) можливість заміни фізичного носія електронного документа іншим, у тому числі таким самим або іншим технічним носієм (наприклад, одна і та сама інформація може міститися на жорсткому диску персонального комп'ютера, дискеті, карті флеш-пам'яті та іншому подібному носії, відправлена електронною поштою, зафіксована на відповідному носії мобільного телефону); 11) можливість забезпечення цілісності поданої

¹ Данильченко Л. Г. Электронные средства доказывания в арбитражном процессе / Л. Г. Данильченко // Доказательства в арбитражном процессе. Судебная практика. Биб-ка ЭЖ-Юрист. – М. : Изд. Дом «Эконом. газ.», 2004. – С. 108.

² Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Загальна частина : навч. посіб. / В. Г. Перепелюк. – 2-ге вид., змінене і допов. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – С. 224.

³ Боннер О. Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики / О. Боннер // Право України. – 2011. – № 10. – С. 47.

інформації та незмінності документа; 12) сприяння однозначності тлумачення певних положень; 13) залежність доказового значення електронного документа від можливості вивчення його в процесі оцінки (не повинні порушуватися принципи оцінки доказів: всебічність, повнота, об'єктивність, безпосередність); 14) використання як докази лог-файлів (автоматичні щоденники серверу, в яких міститься інформація про виконання з файлами на сервері дій та про осіб, які їх здійснювали)¹.

Серед науковців існує дискусія щодо можливості віднесення електронного документа до письмового доказу. Це питання вирішено на рівні Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18.09.97 р. № 02-5/289 «Про деякі питання практики застосування Арбітражного процесуального кодексу України» у п. 2.1, де передбачено таке: якщо документи, що мають значення для правильного вирішення суперечки, і підписи на них виготовлені стороною за допомогою будь-яких технічних засобів, то такі документи мають прийматися судом як письмові докази, досліджуватися й оцінюватися за загальними правилами. Якщо подані копії документів викликають сумніви, суд має право зажадати оригінали цих документів². Утім, О. Т. Боннер піддає сумніву віднесення електронного документа до письмових доказів із тих причин, що одне й те саме джерело одночасно може містити двояку інформацію — відомості, що підлягають розшифруванню за допомогою відповідного коду або «знаків-ієрогліфів», наприклад текст, та інформацію у вигляді певних зорових образів, колірних та звукових відчуттів, що ускладнює його сприйняття³. До того ж у законодавчих актах, зокрема, у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. такий документ не розглядається як альтернатива письмового документа⁴. Вважаємо, що питання про документи, виготовлені з використанням електронно-обчислю-

¹ Кулик Т. Доказательственные возможности электронных документов / Т. Кулик // Хоз-во и право. – 2006. – № 8. – С. 72.

² Про деякі питання практики застосування Арбітражного процесуального кодексу України [Електронний ресурс] : Роз'яснення Вищого арбітражного суду від 18.09.97 р. № 02-5/289. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nreg_v_244800-92.

³ Боннер О. Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики / О. Боннер // Право України. – 2011. – № 10. – С. 46.

⁴ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 6. – С. 275.

вальної техніки, має розглядатися в двох аспектах. Перш за все як підготовка, виготовлення і передача документів з використанням комп'ютерної техніки. Комп'ютерна інформація як засіб доказування є відомостями, поданими в електронно-цифровій формі на матеріальному носії, які створюються із використанням апаратних та програмних засобів фіксації, опрацювання та передачі інформації, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, які підлягають доказуванню під час розгляду справи, а також інших обставин, які мають значення для справи, й отримані в установленому законом процесуальному порядку¹. Утім, на сьогодні питання закріплення комп'ютерної інформації як самостійного засобу доказування у вітчизняному законодавстві не вирішено. По-друге, як *авторизація цих документів*, тобто використання системи електронного підпису, що дозволяє надати електронному документу юридичної сили відповідно до вимог закону².

Як було зазначено, у процесуальному законодавстві відсутнє визначення оригіналу та копії документів. Це положення стосується і електронного документа, чим нівелюється його доказове значення. Утім, тільки за умови чіткого визначення всіх аспектів правового режиму електронних документів можливе забезпечення та захист законних інтересів суб'єктів, які ними оперують у правозастосовній діяльності. У цьому аспекті пропонуємо способи вирішення цієї проблеми: 1) законодавче закріплення можливості подання електронного документа на магнітному та на паперовому носіях інформації у ч. 6 ст. 79 КАСУ; 2) закріплення підстав розгляду всіх форм подання електронного документа як оригінал та доповнення ч. 4 ст. 79 КАСУ мінімальним строком зберігання документів (у тому числі електронних). Отже, враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що електронний документ має дуалістичне значення, що дає можливість використовувати його і як письмовий, і як речовий доказ.

За характером знакових засобів фіксації інформації, що міститься у документі (знаковість є обов'язковою властивістю документа, через те, що лише в закодованій знаками формі можливо передати інформа-

¹ Зигура Н. А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе России : монография / Н. А. Зигура, А. В. Кудрявцева. – М. : Юрлитинформ, 2011. – С. 30.

² Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 № 852-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 6. – С. 276.

цію від реципієнта до комуніканта), розрізняють: текстові, іконічні, ідеографічні, звукові, матричні, цифрові та комплексні документи.

Отже, проаналізувавши зазначені характеристики документа як засобу доказування, можемо зробити висновок, що документи можуть виступати як письмовими, так і речовими доказами, тобто мають дуалістичне значення. Документ може бути речовим доказом, якщо для встановлення обставин у справі мають значення його матеріальні властивості (тип паперу, вид друкарської фарби, слід витирання чи зміни тексту тощо). Письмовими доказами є інформація, яка передається за допомогою знаків (літер, цифр тощо), схем.

У підсумку зазначимо, що в основу формулювання видів письмових засобів доказування мають бути покладені в їх єдності особливості механізму відображення формування їх інформації на матеріальному носії та особливості процесуального порядку формування цього доказу. Існування механізму подальшого перетворення інформації у докази як відображення обставин, що підлягають доведенню в адміністративному судочинстві, має забезпечувати прозорість судових процедур.

Калмыкова Я. Сущностные аспекты письменных средств доказывания в административном судопроизводстве

В данной статье устанавливаются и уточняются сущностные характеристики письменных средств доказывания в административном судопроизводстве. Рассматривается правовая природа письменных доказательств путем анализа различных подходов ученых к определению этого понятия. Автор отождествляет письменные средства доказывания с документами, определяя их материальные и процессуальные признаки. Классифицируя документы по различным критериям, автором устанавливаются проблемные вопросы и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: письменные доказательства, документ, электронный документ, информация, факт.

Kalmykova Ya. Essential aspects of written evidence in administrative proceedings

This provision establishes and clarifies the essential characteristics of written evidence in administrative proceedings. We consider the legal nature of written evidence by analyzing the different approaches scientists for a definition. The author identifies the written means of proof of documents, determining their physical and procedural characteristics. Classifying documents by different criteria, the author set problems and proposed solutions.

Keywords: written evidence, document, electronic document, information, fact.